

УДК 349.6

Діденко Т. І.

ЗАКОН УКРАЇНИ “ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА” 1991 РОКУ ЯК ВАЖЛИВА ВІХА В РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Сьогодні екологічне законодавство активно розвивається. В цьому процесі велику роль відіграв Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”, який був прийнятий 21 червня 1991 р. [1]. Саме цей Закон став базовим для подальшого розвитку екологічного законодавства незалежної України, адже в змісті його норм прямо передбачалася розробка ряду інших нормативно-правових актів, що і стало вирішальним чинником у визначенні напрямків такого розвитку.

Крім цього Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” став законом і перехідного періоду. Він зберіг правонаступність з попереднім радянським законодавством, що важливо було для забезпечення стабільності розвитку і держави, і законодавства; та, разом з цим, він вмістив концептуальну ідею, яка базується на взаємозв’язку інтегрованого та диференційованого напрямку врегулювання екологічних відносин.

Саме цей Закон заклав основи якісно нового підходу до змісту суспільних екологічних відносин, які охопили прогресивне ставлення людства до навколишнього природного середовища як до сукупності природних і природно-соціальних умов і процесів, де в центрі уваги як невід’ємної умови сталого розвитку України було поставлено забезпечення безпеки життєдіяльності людини.

Слід підкреслити, що в юридичній літературі піднімалися деякі аспекти значення та ролі такого основного законодавчого акту екологічного законодавства. Проте, більшість наукових праць було написано в період до прийняття цього центрального закону, коли тривала гостра наукова дискусія про важливість та необхідність його прийняття, назву, місце, зміст тощо. Даним питанням на терені колишньої союзної держави присвячені наукові доробки В.І. Андрейцева, М.І. Васильєвої, І.І. Каракаша, О.С. Колбасова, Н.Р. Малишевої, В.Л. Мунтяна, В.В. Петрова, Ю.С. Шемшученка та інших.

На сучасному етапі перед еколого-правовою наукою постають нові проблемні питання, які так чи інакше торкаються й аналізу норм Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”. Проте, це відбувається в основному з точки зору удосконалення його структури, змісту або взагалі про заміну цього Закону на інший основний кодифікований акт екологічного законодавства. Даним проблемам присвячені наукові роботи В.І. Андрейцева, А.П. Гетьмана, В.В. Костицького, Н.Р. Малишевої, М.І. Малишка, Н.О. Орлова, В.К. Попова, С.В. Разметаєва, Ю.С. Шемшученка та інших.

З погляду на те, що обрана тема статті не втрачає своєї актуальності і сьогодні, спробуємо провести комплексне дослідження питання значення та ролі Закону Ук-

раїни “Про охорону навколишнього природного середовища” в розвитку екологічного законодавства України.

Мета статті полягає в аналізі основних новел зазначеного Закону, які свідчать про його прогресивний екологічний зміст та особливе етапне значення для розвитку екологічного законодавства з тим, щоб при подальшому упорядкуванні та удосконаленні зазначеного законодавства уникнути втрат дійсно корисних правових норм та інститутів, які сьогодні позитивно себе зарекомендували та залишаються найбільш актуальними.

Головними причинами прийняття глобального екологічного Закону України було: подолання кризової екологічної ситуації в Україні, особливо після вибуху на Чорнобильській атомній електростанції та настанням тяжких екологічних наслідків цієї аварії не тільки для України, а й для інших держав; забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини; перехід до ринкової економіки та необхідності в посиленні правового впливу на суб'єктів господарювання, які могли негативно вплинути або впливали на стан навколишнього природного середовища тощо. Адже існуючі нормативно-правові акти екологічного законодавства на той час виявилися недосконалими та неспроможним врегулювати всі ці питання на різних рівнях: від місцевого до національного.

Прийняттю цього Закону передувала досить широка творча наукова дискусія. Це було зумовлено багатьма причинами.

По-перше, цей закон мав істотно відрізнитися від “Закону про охорону природи Української РСР” 1960 р. [2] не тільки за структурою, а й за глибиною свого змісту; переходом від лише пооб'єктного принципу охорони природи до більш широкого комплексного і інтегрованого підходу – охорони навколишнього природного середовища як єдиної екологічної системи з її внутрішніми взаємозв'язками, посиленням реагування на екологічно шкідливі впливи тощо.

По-друге, йшлося про глобальний закон, який би забезпечив екологічну безпеку життєдіяльності людини, що стало б головним постулатом цього нового закону.

По-третє, з прийняттям такого закону настає переломний момент в розвитку національного екологічного законодавства, адже цей Закон стає системоутворюючим та базовим нормативно-правовим актом для зазначеної інтегрованої комплексної галузі законодавства.

Прийняттю такого екологічного акту передував докорінний перегляд змісту існуючого на той час екологічного законодавства. Важливим призначенням нового закону мало стати усунення суперечностей як в змісті чинних еколого-правових актів, так і між ними. Цей акт покликаний був логічно поєднати та охопити своїм змістом врегулювання ресурсових відносин з охоронними, надавши, насамперед, пріоритет екологічним інтересам суспільства. Також не менш важливим було усунення прогалин в екологічному законодавстві.

Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” зайняв центральне місце в системі екологічного законодавства та, по суті, став базовим для розвитку як галузі природоохоронного, так і природноресурсового законодавства, які в сукупності складають інтегровану комплексну галузь екологічного законодавства України. Саме така його роль виходить зі ст.2 цього Закону, в якій зазначено, що “відносини у галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні регулюються цим Законом, а також розроблюваними відповідно до нього земель-

ЗАКОН УКРАЇНИ “ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА” 1991 РОКУ ЯК ВАЖЛИВА ВІХА В РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

ним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством” (виділено нами – Т.І.).

Більше того, з закріпленням цього положення та визначенням в ст. 5 об’єктів правової охорони (ст.5), Закон заклав основи інтегрованого та диференційованого підходу до врегулювання екологічних відносин, що вплинуло на подальший розвиток системи екологічного законодавства як інтегрованої галузі. Так, з визначенням вперше серед об’єктів правової охорони навколишнього природного середовища як сукупності природних і природно-соціальних умов та процесів, законодавець закріпив інтегрований напрямок в правовому регулюванні екологічних відносин. А з закріпленням таких об’єктів правової охорони як природні ресурси, які залучені в господарський обіг, так і не використовувані в народному господарстві, Закон заклав подальший розвиток природноресурсового підходу в системі екологічного законодавства України.

Отже, Закон став своєрідною “конституцією”, на положеннях якої стала розвиватися вся система екологічного законодавства України. Але, слід підкреслити, що, хоча цей Закон і займає верхню сходинку в системі сучасного екологічного законодавства, все ж таки більшу і основну увагу в цьому Законі приділено природоохоронним відносинам. Саме на таку однобічність Закону в регулюванні екологічних відносин звертають увагу такі науковці, як В.К Попов, П.Ф. Кулінич та інші [3]. Проте не слід забувати, що цей Закон має чітку охоронну скерованість, а, отже, дає підстави і для прийняття, окрім нього, нормативно-правових актів ресурсного спрямування, якими в Україні стали спеціалізовані по основних природних об’єктах кодекси.

На відміну від свого попередника – Закону “Про охорону природи УРСР” 1960 р., який складався з 11 розділів та 32 статей, Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” за структурою має преамбулу та 16 розділів, які до свого складу включають 72 статті. Таке кількісне наповнення останнього дає підстави говорити і про більш якісні відмінності зазначених законів.

Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” заклав засади прогресивних тенденцій у розвитку екологічних відносин з урахуванням правових, економічних та соціальних основ організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь. Виходячи з цього, зміст Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” характеризується наявністю великої кількості новел.

Вперше на законодавчому рівні знайшли своє втілення положення про: завдання законодавства про охорону навколишнього природного середовища; основні принципи охорони навколишнього природного середовища; екологічні права і обов’язки громадян; систему управління та таких її функцій як: екологічна експертиза, контроль і нагляд, моніторинг, облік, стандартизація і нормування тощо; основні екологічні вимоги при використанні природних ресурсів; економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища; заходи забезпечення екологічної безпеки; особливості вирішення спорів та відповідальності у відповідній галузі; міжнародні відносини України тощо.

Надзвичайно важливо констатувати той факт, що вперше в екологічному нормативно-правовому акті такого рівня в центрі уваги законодавець поставив людину, життя та здоров'я якої підлягає державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки (ст.5). В попередній системі законодавства, яке регулювало відносини в сфері взаємозв'язку природи та людини, характерним був принцип першочергового врахування державних екологічних інтересів, ніж екологічних інтересів громадянина. Тому, відповідно, і завданням зазначеного законодавства було регулювання відносин з природокористування, а охорона природних об'єктів залишалася на другорядному місці. За таких умов і охорона життя та здоров'я людини, закріплення екологічних прав та забезпечення їх реалізації не були центральною темою екологічного законодавства.

Отже, з прийняттям такого глобального Закону був змінений акцент в середині екологічних відносин, на верхній сходинці яких законодавець поставив людину. В Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" був закріплений новий пріоритетний напрямок - закріплення першочергового сучасного екологічного імперативу щодо охорони екологічних прав людини, які беруть початок з конституційної вимоги стосовно права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Саме в особливому розділі II цього Закону вперше закріплений новий еколого-правовий статус громадянина. Саме цим Законом вперше формульоване нове покоління екологічних прав громадян, яке суттєво відрізняється від попередніх. Нормами ст.9 зазначеного Закону встановлюються такі права громадян, які виходять за межі їх можливої поведінки в сфері природокористування і відносяться до кола найважливіших суб'єктивних прав громадян. Це, насамперед, право на: безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; одержання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення; подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище; участь в проведенні екологічної експертизи тощо. Крім цього, набуло нового забарвлення право громадян на здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів, яке більш широко розкривається в природноресурсовому законодавстві, і, яке має не тільки споживчий характер, а й наповнюється додатковим соціальним змістом.

В Україні кожний має право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище. Безпечне навколишнє природне середовище або екологічна безпека – одне з найважливіших фундаментальних понять екологічного законодавства, яке може виступати складовою частиною гідного життя людини. Виходить, якщо в державі проголошується життя людини найвищою соціальною цінністю, то в такій державі повинно забезпечуватися права громадян на безпечне навколишнє природне середовище, в тому числі і нормами екологічного законодавства. Тому не випадково вперше на законодавчому рівні в ст. 50 зазначеного Закону знайшло закріплення базового поняття "екологічна безпека", яке визначається як "такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей".

ЗАКОН УКРАЇНИ “ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО
СЕРЕДОВИЩА” 1991 РОКУ ЯК ВАЖЛИВА ВІХА В РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО
ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Загальновідомо, що права залишаються декларативними, якщо вони не забезпечені гарантіями їх реалізації. Зазначені можливості, якими володіють громадяни у відповідності із Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища” та іншими екологічними нормативно-правовими актами, реалізуються цілим рядом заходів забезпечення. Такі гарантії закріплені в ст.10 зазначеного Закону і полягають в: а) проведенні широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; б) обов’язку міністерств, відомств, підприємств, установ організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації народногосподарських об’єктів; в) участі громадських об’єднань та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища; г) здійсненні державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; д) компенсації в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров’ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; е) невідворотності відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Аналізуючи ці заходи, слід зауважити, що майже всі вони мають підкріплення іншими статтями Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” про: діяльність та повноваження органів влади та управління у галузі охорони навколишнього природного середовища (ст.ст. 13-20); здійснення функцій управління в галузі охорони навколишнього природного середовища (ст.ст. 22-37); економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища (ст.ст. 41-49); заходи щодо забезпечення екологічної безпеки (ст.ст. 50-59); відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища (ст.ст.68-70) тощо. Крім цього, заходи забезпечення екологічних прав громадян України реалізуються на основі норм і інших нормативно-правових актів екологічного законодавства.

Проте, екологічне законодавство не тільки повинно закріплювати екологічні права людини і громадянина, а й бути скерованим на створення безпечного для життя і здоров’я довкілля. Така скерованість, перш за все, пов’язується з активною екологічною діяльністю держави, яка повинна стати справжнім захисником населення від екологічної небезпеки, використовуючи при цьому різноманітні способи та методи цієї діяльності та обираючи пріоритет екологічних інтересів над економічними.

Прикро визнавати, що реалізувати та захистити екологічні права кожного в державі на сьогоднішній день, як правильно підкреслюється в літературі, дуже складно, оскільки не розроблена та законодавчо не закріплена загальна, комплексна система нормативів якості навколишнього середовища, яка дозволить говорити про її безпечність [4, с.102]. Тому, вважаємо, що сучасне екологічне законодавство України характеризується низьким рівнем забезпеченості виконання норм щодо екологічних прав громадян. Уявляється, настала нагальна потреба в теоретичній

розробці суті основних життєво важливих екологічних прав громадян та їх чіткого закріплення в екологічному законодавстві.

Однією із складових забезпечення нормальної життєдіяльності людини є не тільки можливість мати екологічні права, а й нести відповідні обов'язки. Тому не менш важливими є положення про закріплення в Законі (ст.12) екологічних обов'язків, без яких екологічні права є нездійсненними, адже в такому випадку ці права не можуть бути забезпеченими належною поведінкою інших суб'єктів, від яких залежить реалізація зазначених прав.

Слід наголосити, що науковий та практичний інтерес являють і інші новели, які запроваджені до змісту даного Закону, а саме: закріплення основних принципів охорони навколишнього природного середовища та таких інститутів екологічного права як: екологічні вимоги, екологічна експертиза, екологічне нормування, екологічна стандартизація, екологічний контроль і нагляд, окремі елементи економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища, відповідальність за порушення відповідного законодавства тощо.

Щодо принципів охорони навколишнього природного середовища, то Закон закріплює основні, ідея та суть яких пронизує зміст всього Закону. Слід підкреслити, що досить суттєвого значення мають закріплені та пов'язані, на наш погляд, між собою принципи щодо науково обгрунтованого узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства (п. "е" ст.4) та пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності (п. "а" ст.3).

Уявляється правильним, що в цьому Законі узгоджуються різні, на перший погляд, інтереси суспільства, адже ці інтереси по суті суперечать один одному, тому складається ситуація, коли необхідно знайти оптимально вірне рішення. Проте, ці інтереси можна назвати і єдиними, адже в центрі їх стоїть людина та забезпечення її життєдіяльності. Тому рішення було знайдено саме в науково обгрунтованому узгодженні екологічних, економічних та соціальних інтересів при пріоритеті забезпечення екологічної безпеки та охорони життя і здоров'я людини.

Постає питання, в чому ж полягають критерії науково обгрунтованого узгодження різноманітних інтересів з пріоритетом екологічних, особливо в період розвитку ринкової економіки? Вважаємо, що на це питання відповідь дають норми Закону, які, по-суті, закріпили необхідні спеціальні засоби для забезпечення якісного розвитку господарської та іншої діяльності без її негативного впливу на навколишнє природне середовище. Виразом цього є положення про екологічну експертизу, екологічні стандарти, нормативи, ліміти, екологічний контроль, додержання екологічних вимог при використанні природних ресурсів, економічні заходи та стимулювання в системі охорони навколишнього природного середовища, заходи щодо забезпечення екологічної безпеки при різних стадіях господарської та іншої діяльності, відповідальність за екологічні правопорушення (ст.ст. 26-59, 68-70) тощо.

Перехід до ринкової економіки на порядок денний поставив питання про новий погляд на цінність та вартість природної сировини, яка за часів радянської доби була штучно здешевлена. Проте, з запровадженням ринкового механізму, коли кінцевим результатом є отримання якнайбільшого прибутку від господарської

ЗАКОН УКРАЇНИ “ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО
СЕРЕДОВИЩА” 1991 РОКУ ЯК ВАЖЛИВА ВІХА В РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО
ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

діяльності, не завжди здійснюються ефективні заходи щодо охорони навколишнього природного середовища. Тому, уявляється, справедливим є введення законодавцем системи зборів за використання природних ресурсів та за забруднення навколишнього природного середовища (ст.ст. 43-45). Саме такі збори, на наш погляд, за певних умов можуть виступати одним із стимуляторів вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища. Так, рівень зборів повинен бути таким, щоб порушення екологічного законодавства та спеціальні заходи відповідальності за це були не вигідними для природокористувачів та забруднювачів навколишнього природного середовища. Поряд з цим, слід врахувати, що неконтрольоване збільшення розмірів зборів може спричинити і зворотній напрям. Тому особливо важливими стають закріплені в ст.48 зазначеного Закону заходи стимулювання підприємств, установ, організацій і громадян в системі охорони навколишнього природного середовища, серед яких, в першу чергу, можна зазначити: надання податкових, кредитних та інших пільг або взагалі звільнення від оподаткування тощо.

Вперше в екологічному законодавчому акті застосовуються термін “екологічне правопорушення” (ст.70 Закону), що свідчить про визнання такого правопорушення окремим видом в системі правопорушень. Нажаль, законодавець лише обмежився зазначенням цього поняття без його визначення, як і не надав визначення і іншому важливому поняттю - “еколого-правова відповідальність”. Хоча, слід зазначити, що в науковому колі вже давно були сформульовані ці поняття, визначені їх особливості та обґрунтована їх самостійність [5]. Вважаємо, що і в екологічному законодавстві повинні бути чітко визначені нові підходи до розуміння цих понять.

Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” охоплює своїм змістом врегулювання і інших значимих екологічних відносин. Цей закон став стартовим нормативно-правовим актом в системі екологічного законодавства, яким були визначені напрямки всього процесу розвитку цього законодавства. Так, в змісті норм цього Закону прямо передбачалася розробка ряду інших спеціальних нормативно-правових актів, зокрема про: порядок проведення екологічної експертизи (ст.26), встановлення нормативів використання природних ресурсів та інших екологічних нормативів (ст.33), порядок екологічного страхування (ст.49), порядок організації, використання і охорони територій та об’єктів природно-заповідного фонду (ст.67) тощо. З прийняттям такого кодифікованого акту почався процес проведення інвентаризації нормативно-правових актів з їх наступною кодифікацією на базі цього Закону.

Слід підкреслити, що хоча з моменту прийняття та до сьогоднішніх днів цей Закон мав багато змін та доповнень, які вимагало життя, він вже застарів, адже був розроблений більше ніж п’ятнадцять років тому та зорієнтований на економічну, політичну, державну, ідеологічну та правову систему, що залишилась на той час в УРСР у спадок від СРСР.

З моменту прийняття цього Закону відбулися кардинальні, якісно нові зміни майже у всіх сферах суспільного життя, а саме: знайшов втілення та закріплення на законодавчому рівні плюралізм форм власності та були визнані об’єктивно існуючими економічні відносини власності на природні ресурси; Україна стала самостійною державою, змінилася політична система суспільства; наука екологічного

права зробила досить значні кроки вперед щодо можливих шляхів врегулювання сучасних екологічних проблем, які потребують врахування при удосконаленні екологічного законодавства тощо.

Необхідно зазначити і той факт, що частина норм цього Закону не виконуються. Серед головних причин їх невиконання стали і довготривала економічна криза, і відсутність належного фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища, і недосконалий механізм реалізації норм цього Закону, і низький рівень екологічної свідомості громадян тощо.

Прикро визнавати, що, хоча Закон і є першим нормативно-правовим актом, в якому врегульовані основні комплексні суспільні екологічні відносини, але на сьогоднішній день він потребує удосконалення. Це пов'язано з тим, що досить значна кількість положень цього Закону потребує конкретизації. Приблизно 63,8% його статей (це 46 статей з 72) не є нормами прямої дії, а мають посилення до інших нормативно-правових актів. Уявляється, що ліквідувати дисбаланс між рівнем розвитку самого екологічного законодавства, в першу чергу його базового акту, та сучасними вимогами у врегулюванні екологічних відносин, можливо з проведенням широкої кодифікаційної роботи у зазначеній сфері та прийнятті нового кодифікованого акту екологічного законодавства - Основ екологічного законодавства.

Проте, не дивлячись на певні недосконалості Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", слід відзначити його загальне позитивне значення як нормативно-правового акту, який зіграв свою прогресивну роль. Особливого значення цей Закон набуває сьогодні у частині еволюції екологічного законодавства, положення і принципи якого спеціалізуються і знаходять подальше вдосконалення в системі сучасних еколого-правових актів України.

Список використаних джерел та література:

1. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №41. – ст.546
2. ВВР УРСР. – 1960. – №23. – ст.175
3. Попов В.К. Наукові основи екологічного законодавства України // Вісник Академії правових наук України. – Х., 1995. – С. 176; Кулінич П.Ф. Джерела екологічного права // Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / В.К. Попов, А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін.; За ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. – Х.: Право, 2001. – С.36
4. Гулак Н.В. Принципы правовой охраны природных объектов и окружающей среды от загрязнения // Аграрное и земельное право. – 2005. – №1. – С.99-105
5. Титова Н.І. Відповідальність за порушення законодавства про охорону природи. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1973; Андрейцев В.І. Екологія і закон: еколого-правова відповідальність. – К., 1991; Куян І. Проблеми кваліфікації екологічних правопорушень // Право України. – 1999. – №8. – С.71-73; Андрейцев В. Право громадян на екологічну безпеку: превентивні гарантії реалізації та захисту // Право України. – 2001. – №12. – С.15-20; Хімич О. Адміністративно-правове екологічне правопорушення: проблемні питання // Право України. – 2003. – №4. – с.68-71 та інші.

Надійшла до редакції 21.02.2007 р